

Tanner, tunturi, tundra.

Suomen yleiskielen sana *tanner* (*tantere*) määritellään sanakirjoissa 'fält, plan, mark' (Cannelin), 'Feld, Erdboden, Land' (Katara). Sanan esiintymisestä ja merkitystehtävistä kansankielessä antaa hyvän käsityksen Sanakirjasäätiöön kertynyt erittäin runsas aineisto, joka perustuu suureksi osaksi Sanastajan 28. numerossa v. 1936 julkaistuun tiedusteluun. Näyttää siltä, että *tanner* on kansanomaisena tuntematon pienehkällä läntisen Etelä-Suomen kaistaleella, joka rajoittuu suunnilleen seuraaviin pitäjiin: Kymi, Myrskylä, Artjärvi, Iitti, Hollola, Vanaja, Hattula, Vesilahti, Vampula, Honkilahti, Karjala Tl., Nousiainen, Kustavi. Tämän alueen ulkopuolella se osoittaa varsin tasaista levintää, esiintyen käytäntönsä puolesta vivahdusrikkaimpana savolais-karjalaisessa murreryhmässä. Täältä sanan esiintymisalue jatkuu karjala-aunukseen, lyydiin ja vepsään. Inkerin puolella se on ainakin kansanrunoissa tavallinen.

Tanterella on useampia merkityksiä, jotka kietoutuvat toisiinsa varsin tiiviisti ja ilmaantuvat usein rinnakkain samassakin murteessa. Niitä voidaan ryhmittää esim. seuraavaan tapaan:

1. Merkitys 'kovaksi tallattu maa tai lumi' on yleinen Savon ja Karjalan murteissa sekä Pohjanmaan keskiosista Ruijan rannoille saakka, esiintyen — nähtävästi harvinaisempana — muuallakin, ei kuitenkaan Varsinais-Suomessa. Tietoja on yli sadasta Suomen pitäjästä (luovutettu alue mukaanluettuna) ynnä Vermlannista, Länsipohjan Tärännöstä, Vesisaaresta sekä sukukielistä. 'Tallatusta maasta' puhuu 39 ja 'tallatusta lumesta' 30 tiedoittajaa; 25 tiedonannossa on mainittu molemmat ja 23:ssa ylimalkaisesti 'tallattu (poljettu) paikka'. Muutama poiminto laajasta aineistosta. Keuruulla sanotaan esim.: »Hevonen on piehtaroinu pellon tantereks», Nivalassa lintujen kevätsoitimen paikoista: »Kyllä siinä oli semmoset tantereet», Vihannissa: »Kyllä oli jänekset tehneet aika tantereita — — — haapain ympärille», Utajärvellä: *miten sinä siemmen ittä kun pelto om polettu tantereksi* (J. Kemilä). Nimenomaan 'porojen kovaksi polkemaan lumikinos'a, jäkälänkaivupaikkaa' *tanner* merkitsee Peräpohjolan murteissa alkaen Yli-Iin seuduilta, mistä T. Luosto on merkinnyt lauseen: *porot kaivāt aivan tantereksi sen kanhān*. Pihtiputaalta on tieto: »Kun aikoinaan on tapettu keihäillä karhuja, niin polettiin ensiksi lumeen tanner, johon karhu kutsuttiin.» Kiihtelysvaaralainen sanoo: »Myö polimma tanteret lumihankeen.» Vermlannista on mm. muistiinpano: *kun tlō poleksentelemān ühössä paikassa jotta taitā silitä: kova tanner* (Astrid Reponen). — **K a r j a l a - a u n u s**: Paatene, Selkien kylä (A. Oja-järvi) *tan/nar, -daren: tallotā da mänöü tandareksi*, Suojärvi (Ahtia) *tan/ner, -deren* 'tallattu maa': *peld^o on kanat piekseitü kui tandereks*, Säämäjärvi (Ahtia) *tan/ner, -dēreⁿ: sumet tandereks tallāta^H p^rlo^čn tukku^H panne^z* (metsässä). **L y y d i**: Munjärvi *tander* 'kovaksi tallattu maa'. **E t e l ä - v e p s ä**: (Kett.) *tandar* 'köva, tallatud maa'.

Hyvin useissa esimerkkilauseissa *tanner* on joko yksikön tai monikon akkusatiivissa ollen *tehdä* verbin objektina. Paikoin on konneksio *tantere(e)t tehdään* niin yleinen, että se on tullut tietyntyypillisissä sananparsissa kuvaamaan työtä, jonka suoritus kysyy erityistä vaivannäköä ja ponnistusta. Mainitunlaisia sananparsia tavataan yhtenäisellä alueella, joka rajapyykeinään Korpiselkä, Toivakka, Kiuruvesi ja Posio liittyy valtakunnan itärajaan. Kaikkiaan on tietoja saapunut 28 pitäjältä. Seuraavissa esimerkeissä on ilmeisesti puheena työ, jonka yhteydessä sananmukaisesti syntyy tallattu »tanner»: »Kyllä siinä tantereet tehtiin ennen kun saatiin hevonen pois purosta» (Pielisjärvi), »Siin ol tehty tanteret ennen kun saivat sen kiven ylös» (Kaavi). Mutta sanonta on myös saattanut konkreettisesta alkumer-

kityksestään irtaantuen muuttua pelkästään kuvaannolliseksi: »Ka siinä tuloo pojat tanteret ennen kun miut suatta pihalla» (Korpiselkä), »Kyllä siinä tanteret tehään ennen kun minusta henki lähtöö, sano Pekka Markkanen kuolintaavissaan» (Maaninka).

Yllä käsitellyssä 'tallatun paikan' merkityksessään *tanner* on ollut pohjana muutamille laajalti levinneille johdannaisille. Verbi *tannertaa* 'tallata, polkea kovaksi (maa tai lumi)' on mainittu n. 50 paikkakunnalta, esim. Haukivuoresta: »Jos koira polkee hankeen itselleen tasaisen istumapaikan, sanotaan sen tannertaneen sen», Sodankylästä: *kiekärön olip porot tannertanhēt* (E. Tiesmaa) ja Vermlannista: *ne [ihmiset] on tässä kulkenna ja tannertanna jotta se [maa] on nīn kova kun kiveä*. Sen refleksiivijohdannainen on *tannertua* 'tallautua kovaksi', ilmoitettu 13 pitäjistä, esim. Kangasniemestä: »Kesanto on nii tannertuna, että seo kouvoo kyntee (eläimet polkena)» ja Utajärveltä: *ompa se tie tannertunnui jo melekoseksi. Tannerrus, tannerros* 'tallattu paikka' on mainittu 16 pitäjistä, esim. Karttulasta: »Jänikset metässä kuavetun huavan luona kuorta syyvessä tekköö aika tannerrokset» ja Pielavedeltä: »Oli siihen tullu emätannerros kun se hevonen äkäätty.» Omituinen *tangertaa* tavataan *tannertaa* muodon ohella ainakin kahdessa Pohjanmaan pitäjässä, nim. Isossakyrössä ('yhdessä kohden polkea', A. V. Koskimies) ja Ilmajoella (*tangerros* = 'tannerros'). Ilmeisesti deskriptiivistä tartuntaa saaneena verbi on parissa paikassa eri puolilla maata muuttunut asuun *tennertää*: Vahviala *tennersi, tennerretty* 'syntyy paljon jälkiä', Himanka »No siinä sai tennertää ennenkö [jokin vaikeasti liikuteltava] saatihin liikkehelle.» — K a r j a l a - a u n u s: Petsamon karj. H. (Pukki) *tannertoa* 'tallata tasaiseksi', Uhtua, Jyväälaksi (Karjalainen) *tannertoa* 'tallata tanner', *tannerruš* 'tantereeksi polkeminen', Suojärvi (Ahtia) *tanne/rdoq, -rran* 'tehdä »standereksi», tehdä liian kovaksi (maa): *eī pidāis pelvasta tannerdoq, eī pēāze nouzemah tajmenet; tanne/rduo, -rrun* v. transl., Säämäjärvi (Ahtia) *tanne/rdoq* 'tallata kovaksi (maa); kaataa maahan, tautivuoteeseen', *tanne/rduo ~ tanne/rzuo* v. transl., *tanne/rduz: tanne/rduz on ajoa; tanne/rmuz ~ tanne/rzuz* 'märkä lumikeli', Njekkula, Riipuskala (Ahtia) *tannerd/ōq, -an; tannerd/ōq, -un* v. refl.: *piha nūgei kokovaksē tannerdui peskuu vedähūu*. L y y d i: Munjärvi *tander/dau, -tau* 'takeltua, tarttua': *t. suksen* 'lumi tarttuu sukseen (suojailmalla)', *t-tau märg lumi regē*. Ä ä n i s v e p s ä (maist. Reino Peltolan tiedonanto): *tandur/ta, -dab, -š* 'polkea jaloillaan t. jalkoihinsa, piehtaroida (hevonen), peuhata, telmiä (lapset)', *tandur/tazę, -dazę* v. refl. id. K e s k i v e p s ä: Enarv *tandrus: touvon tandrusen tehtas, topsitas* 'talvella tanner tehdään, poljetaan' (KETTUNEN VMLT 139³).

Sm. *tannertaa* verbiin on T. I. ITKONEN verrannut inarinlapin sanaa

tä^gηηirið 'tallata lumi kovaksi (porolaumasta)', jonka muita vastineita olisivat mm. vog. *tañerti*, *täñerti* 'drücken', *tañrali* 'kneten' (LSS 81). Sm. sana olisi erotettava *tantere-* substantiivista tai sitten se olisi lappalainen laina, jonka muotoon *tantere-* on vaikuttanut. Huomioonottaen *tannertaa* sanan levinneisyys ja selvä johdannaisluonne täytyy kuitenkin katsoa, että päinvastoin harvinainen lapin murrekana on suomalaisperäinen tai ainakin ollut sm. verbin vaikutuksen alaisena mitä merkityspuoleen tulee. Äännesuhde sm. *nn* ~ lp. *ηη* on joka tapauksessa omituinen; lapin sanan ja *tangertaa* murremuodon yhdennäköisyys on varmaan pelkkää sattumaa.

2. Paikoitellen itämurteissa ja Pohjanmaalla *tanner* tavataan erinäisten ulkosalla tapahtuvien taloustoimien suorituspaikan nimenä. Tällöin näyttää kysymyksessä olevan enemmän tai vähemmän tilapäinen oleskelupaikka, jossa maa (ruoho) tai lumi työskentelyn yhteydessä tallautuu, joten muodostuu pieni kentäntapainen. Jotensakin yleinen on *halonhakkuu-* l. *halkotanner*, joka tunnetaan Sortavalan pitäjässä, Ruskealassa («Esim. halkometsässä — — — syntyy siinä tanner, missä työskennellään»), Kesälahdella, Kiihtelysvaarassa, Liperissä («Kun alotetaan — — — työmaa halontekometsään, sanotaan että ensin [pitää] saada tanteret, sitten työn-touhuun»), Kontiolahdella, Pielisjärvellä, Nurmeksessa, Pielavedellä, Sotkamossa (*tukkityötanner*) ja Suomussalmella. Havunleikkuupaikan nimenä *tanner* on mainittu Pielavedeltä (*havunhakkuutannerros*) ja Nurmekselta (*havunkarsintatantereet*), *puimatanner* Liperistä, Maaningalta ('paikka, jossa pellolla on puitu koneella viljaa') sekä Sotkamosta. Myös »elukoitten lahtuupaikkaa, jos ulkona lahtaa, sanotaan tanteriksi» (Valtimo), yhdyssanoja: *teurastustanner* (Nurmes), *tappotanner* (Muuruvesi, Nivala ja Muhos, viimeksimainitussa pitäjässä myös *tapputanner*). Nurmeksessa tunnetaan vielä *lampaankerihytanner*.

3. Kolmanteen ryhmään voitaneen yhdistää seuraavat merkitykset:

a) 'pihamaa, rakennuksen lähin ympäryys'. Tietoja 40 Suomen pitäjistä sekä karjala-aunuksesta. Joskin *tanner*, *tantere* on esim. Keuruulta, Ilmajoelta, Kannonkoskelta, Konginkankaalta, Kangasniemestä, Sulkavalta, Pielisjärveltä, Ilomantsista ja Suistamolta saapuneissa tiedoissa selitetty sanoilla 'piha', 'pihamaa', se ei missään liene näiden sanojen täydellinen synonyymi, vaan se on ahtaampi nimitys, joka tavallisesti viittaa tietynlaiseen, pihamaalla usein esiintyvään maaperään, nim. kovaan, kovaksi poljettuun. Näin esim. Karviolla, Vanajassa («tasainen, poljettu pihamaa tai sentapainen»), Reisjärvellä, Varkaudessa, Leppävirroilla, Tuusniemellä, Karttulassa, Tervossa, Maaningalla, Nurmeksessa, Ilomantsissa, Liperissä, Tohmajärvellä, Sortavalassa ja Sakkulassa. Hollolassa sanan ilmoitetaan merkitsevän 'pihamaan keskusta', Juvalla affektisessa puheessa 'pi-

haa' (A. Inkilä), Tohmajärvellä 'kovaksi poljettua ruohotonta paikkaa tuvan taikka riihen edustalla taikka jossain muuallakin'; Juvalla on myös tunnettu *riihen tantere*, Keuruulla »aittojen, latojen *eusta* (edusta) *-tantere*», Himangalla *kotoinen tanner* 'lähin alue kodin ympärillä'. Yhdyssana *pihatanner* 'pihamaa' mainitaan tunnettavan 12 Savon ja Karjalan pitäjässä (esim. Juvalla: »Miehet makkoo pihatantereela», V. Tarkiainen) ja *annuksessa*: Suojärvi »*ei olla loitton, pihatanderil ollah*», Säämäjärvi *pihatanner*.

b) Ulkoisissa paikallissijoissa, nimenomaan adessiivissa ja allatiivissa, käytettynä *tanner* on monin paikoin loitonnut primäärisestä topografisesta merkitystehtävästään sillä tavoin, että *tantere(e)lla* tarkoittaa 'ulkona, pihalla, taivasalla' vastakohtana sisälläololle, *tantere(e)lle* 'ulos' jne. Tuntuu luonnolliselta olettaa, että tämä käytäntö perustuu lähinnä 'pihamaan' merkitykseen; ovathan myös *pihalla*, *pihalle* tietyissä rajoissa 'ulkona', 'ulos' ilmauksien synonyymeja. Esimerkkejä: Ulvila »'Men sin tantereel jos luulet tääl liia lämpymä oleva', sanotaan sille, joka kylmällä ilmalla pitää ovea liian kauan auki», Hämeenkyrö »Kun joku esim. odottaa jotakin ja seisoo jossakin pidemmän ajan, niin hänestä sanotaan: 'Kyllä sen siä tantereella vilu tulee'», Pielavesi »Elekee tuvassa paenia heitte, mänkee tuonne tantereelle», Juva *tanterela* 'ulkona'.

c) 'Pihamaan, asuinrakennuksen lähimmän ympäristön' merkityksestä näyttää myös kehittyneen 'olinpaikka, paikka, seutu', jota *tanner* monikollisena tarkoittaa tietyissä lausetavoissa. Esimerkkejä on seur. paikkakunnilta, jotka ilmeisesti kuuluvat yhtenäiseen alueeseen: Tervo, Karttula (»en ole kaukoin tallannut näitä tantereita»), Nilsiä, Kiihtelysvaara, Kuhmoniemi (»Hävinneet entisiltä tanterilta» [asukkaat]), Risti-järvi (*pitipä käövä't teällä van^ahoja tantereitän kahtomassa*, T. Luosto).

4. Eräs puoli 'pihamaan', 'pihatanteren' merkityssisällössä on väljyys ja tilavuus, mikä aivan olennaisesti liittyy merkitykseen 'kenttä, keto, aukea tasainen paikka', jota *tanteren* on ilmoitettu tarkoittavan lähes 30 pitäjässä. Merkitys 'kenttä' mainitaan Myrskylästä, Alavudelta, Isostakyröstä, Perhosta, Pielavedeltä ja Kiuruvedeltä, 'tasainen kenttä' Liedosta (nom. *tantera*), Karjalasta Tl., Hauholta ja Evijärveltä. Poimintoja muista tiedonannoista: Hattula *tuåla se makå tanterella* [= kedolla] (U. Tuomola), Hämeenkyrö »Tantere tarkoittaa jotakin aukeata paikkaa, ketoa, vainiota, tietä t.m.», Orivesi 'laaja kuiva ruohikkoaukio, tasanko, viljelemätön, paljas, metsätön, pensaaton santaperäinen alue', Virrat »Sanaa *tantere* ei tunneta muussa kuin suuren tasaisen maan nimenä», Vimpeli '... suurehkoa, sileää aukeamaa kangasmaalla', Eno 'tasainen, kuiva maa, jossa ei ole puita'. N. 10 pitäjistä lähetetyissä tiedoissa täh-

dennetään lisäksi tällaisen paikan kovuutta, kovaa maaperää, esim. Suursaari 'kova, tasainen maa-alue', Siilinjärvi 'aukea kova maa'. 'Sota-, taistelutannerta' *tanner* merkitsee Myrskylässä, Nousiaisissa, Honkilahdella, Pomarkussa, Sysmässä ja Laihialla, 'leikki-, kisailupaikka' Sysmässä, Jalasjärvellä, Sotkamossa, Rautavaarassa ja Uudellakirkolla Vpl. Yhdyssanoja: *sotatanner*, *-tantere* (Hattula, Orivesi, Längelmäki), *taistelutanner* (Laihia), *tappelutanner* (Keuruu), *tanssitanner* (Hollola), *leikkitaner* (Tervola), *kisatanner* (Uusikirkko Vpl.). — K a r j a l a - a u n u s: Jyskyjärvi (E. Leskinen) *tan/nèr*, *-derèn* 'kenttä, tasainen maa', Njekkula, Riipuskala (Ahtia) *tan/ner*, *-dëren* 'kuiva, kova, aukea maakohta'.

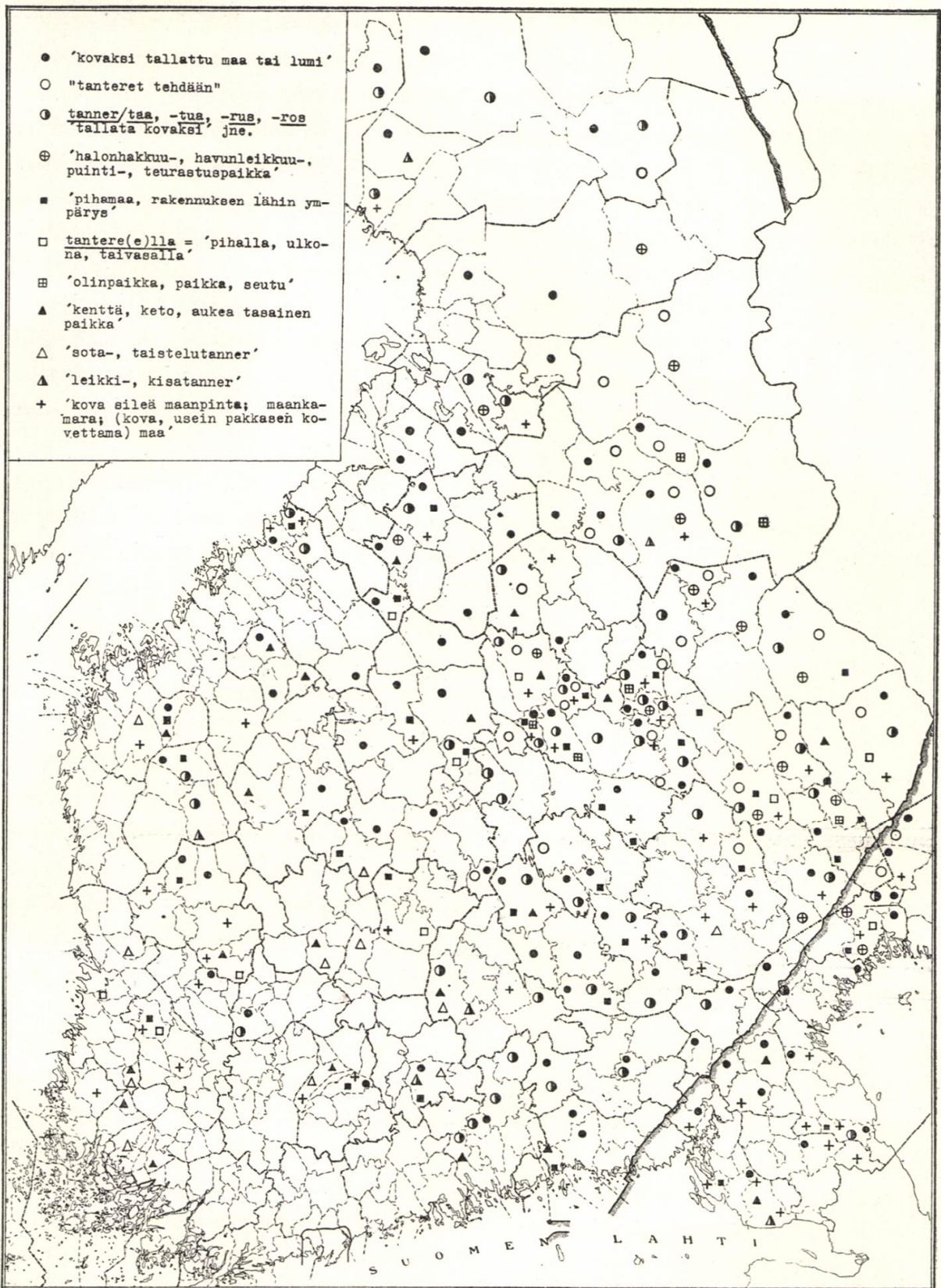
5. Yli koko *tanner* sanan esiintymisalueen on levinnyt merkitys 'kova sileä maanpinta; maankamara; (kova, usein pakkasen kovettama) maa'. Monesti tiedoittajat toteavat sanan merkitykseltään epämääräiseksi ja ilmoittavat sitä käytettävän etupäässä erinäisissä sanontatavoissa. Huomiota herättävän runsaasti on tämäntapaista aineistoa Satakunnan ja Varsinais-Suomen seuduilta, missä *tanner* muuten on harvinainen. Tavallinen on sanonta *heittää* (*lyödä*, *puodota*) *tantereeseen*, jossa sanamme tarkoittaa ylimalkaan 'maata', 'maanpintaa'. Tietoja siitä ja muista samantaisista on lähes 20 paikkakunnalta. Esim. Hämeenkyrö, 'maankamara, keto': »Joh menet sem miähen kynsiin nik kylläh tantereese olet» (F. E. Sillanpää), Ikaalinen 'kova kemi, tanner, maankamara': »Minä lyän sen tantereeseen», Valtimo 'tanterella ymmärretään maata': »Eiköhän lie paras laskeutua tiältä [= katolta] tanterelle», Kontiolahti »Heitti miehen tantereen», Savonlinna »Mie ku heitin sen tantereese, nii että evät täräi», Koivisto »Iski toisen tantereeseen». Samaa tarkoittaa *tanner* lausetavassa *tanner tärisee* (*tömisee*, *helisee* jne.), joka on ilmoitettu yli 30 pitäjistä. Esim. Kustavi »Niin kova pakane ett tantere helisevä», Kokemäki »Hypää että tantere tärisee», Laihia »Tanner tömäjää kun isoo-Matti kävelöö», Kannonkoski »Se meni pihan poikki että tanner tömisi», Leppävirta »Kun se oekeel luonnossaa hyppi, nii tanner täräht», Riistavesi »On niin kova pakkane, että tanner paukkuu», Pielavesi »Tantere voan jymis kun ukot pakoon pötki», Sortavala »Jos hevonen laukkaa kovasti jossain kovapintaishella maalla että maa ikäänkuin kumisee, niin sanotaan: 'Nii män jotta tanner täräi'.» Merkitys 'kova maa' tavataan Lapualla, Lohtajalla ('... kova, paljasta, ei kivistä eikä heinää, eipä juuri ruohoakaan kasvavaa maata'), Utajärvellä, Kemissä, Kangasniemessä, Juvalla, Sulkavalla, Mäntyharjulla, Ristiinassa, Liperissä, Kontiolahdella ('kova maa, tai maanpinta, olipa se kova eli pehmeä', J. Lukkarinen), Sortavalassa ('... kova- ja sileäpintaisen paikan nimityksenä'), Jaakkimassa, Ruokolahdella (»Tantereella täällä ymmärretään sellaista iskeytynyttä kovaa

paikkaa, jota olisi vaikea purkaa jos tarve vaatisi»), Valkjärvellä, Raussa ja Koivistolla. Pari esimerkkiä merkityksestä 'maanpinta, -kamara': Soanlahti »Hajoitettiin aivan tanteren tasalle», Kerimäki »Elukat ovat lahmannu viljapellon muantanteren tasalle, jottei sua selevee leikatessa.» — *Karjalaisuus*: Paatene, Selkien kylä (A. Ojajärvi) *tan/nar, -daren* 'tanner, maa': *lihat siñne dētī tandarellā*, Salmi (T. Mählberg) *tañnēr* g. *tanderēn* 'maa (lauseparsissa)': *lüö tandereh!* = 'lyö »kenttään» (kiihoitus-huuto painissa)', *heitä tanderèl!* = 'heitä pois (käsistäsi)', (S. Vipuveräjä) »Kyllä lähti vahvu tanner [syvään kynnettäessä]», Vitele, Rajakontu (M. Melkku) *tanner, tanderen* 'tanner, maa': *iške tannerdu vaste, toinah pakkū*, Säämäjärvi (Ahtia) *tan/nēr, -dēreṅ* 'kova, kuiva maa, tanner', johd. *tandērikkō ~ tannērikkō* 'kova, kuiva maapaikka'; (J. Popoff) *tanner* = 'se on moa kudamal ei ole ni midä kazvuo'.

6. Erikoisia merkitysvivahduksia: Mouhijärvi »Maantiematka, varsinkin asumaton kangastaival on *tanteretta*», Hattula *tantere* 'asumaton taipale'. — *Äänisvepsästä* maist. Peltola on tavannut *tandar'* substantiivin ainoastaan jälkiosana yhdyssanassa *täitandar'* 'savipuoliaminen' [= sm. kaakkoismurteiden *täintarha*]. —

Tanner sanan lukuisia merkitystehtäviä tarkastellessa voi todeta muutamia niille kaikille yhteisiä piirteitä. *Tanner* on ensinnäkin *kova* ja toiseksi *tasainen t. sileäpintainen*. Oleellista on myös se, että *tanner* tarkoittaa *paljasta t. niukkakasvuista* maata, olkoon kysymyksessä sitten laaja *kenttä* tai pieni *aukio*. *Tanteren* muodostuminen *tallaamalla* on varsin yleistä, joskaan ei välttämättöntä. Näyttää selvältä, että *tanner* sanaa on alunperin käytetty *maaperästä* puheenollen, *lunitanner* on verraten laajasta *levinneisyydestään* huolimatta varmaankin *sekundäärinen*. Jos kaavailemme sanalle *sentapaista* alkumerkitystä kuin 'kova, tasainen, paljas maankohta', emme erehtyne ainakaan pahoin.

Käsitlemämme sanan äännerakenteesta lienee joku huomautus paikallaan. *Tanner ~ tantere* suhteessa, joka edustaa monista muistakin sanoista tuttua vaihtelua, on edellinen variantti tietysti alkuperäinen, esiintyen kaikkialla säilyneenä johdannaisessa *tanner-taa*, jälkimmäinen taas *e'*-aineksella laajentunut vartalo (ks. esim. HAKULINEN SKRK I 113, 139). *Tanner*: *tanteren* ja *tantere*: *tantereen* tyyppien lisäksi tavataan sekamuotoinen *tanner*: *tantereen*. Näiden esiintymisestä ei käytettävissä olevan materiaalin perusteella voi muodostaa tarkkaa käsitystä. Varsinainen *tantere*-alue näyttää leviävän Varsinais-Suomesta ja Satakunnan eteläosasta itään päin aina kaakkoishämäläisiä murteita myöten. *Tanner*: *tanteren* tyyppi on Itä-Karjalasta työntyen yksinomaisena vallalla ainakin

Tanner sanan esiintyminen ja merkitykset suomen murteissa.

Ilomantsin, Kontiolahden, Kiihtelysvaaran, Korpiselän, Soanlahden, Pälkjärven ja Impilahden seuduilla sekä ulottuu laajalti lähipitäjiinkin, ei kuitenkaan Laatokan suunnassa, missä jo tulee vastaan Kannaksen murteissa tavattava sekamuotoinen taivutus. Kaikkialla muualla vaikuttaa edustus varsin kirjavalta, eri tyyppejä näyttäisi esiintyvän rinnakkain samassakin murteessa. Tämän vaikutelman ei tarvitse ainakaan kokonaisuudessaan johtua kouluttamattomien tiedonantajien merkintätavan epätasaisuudesta, vaan se vastanee tietyssä määrin tosioloja, kuten sopii päättää esim. siitä, että Juvan murteessa tunnetaan Arvo T. Inkilän mukaan sekä *tanner* 'kova maa' että *tantere* 'kovaksi poljettu alue jne.' — Vepsän *tandar* muodon toisen tavun *a:n* KETTUNEN selittää johduvan ensi tavun *a:n* assimiloivasta vaikutuksesta (LVHA II 33). Vastaava muoto (*tannar*) esiintyy Paateneen karjalaismurteessakin. Vepsä outo *u:*llinen *tandurta* tuo mieleen aikaisemmin mainitut sm. *tannertaa* verbin murremuodot, joiden säännötön äänne-edustus lienee seurausta sanan merkityksen eräänlaisesta deskriptiivistymisestä.

*

Kokonaan toisenlaisten maisemien pariin joudumme ottaessamme *tanteren* jälkeen tarkastelun kohteeksi *tunturin*. Tunturit kuuluvat Pohjois-Suomen luontoon, ja on odotuksenmukaista todeta, että niiden nimityskin on etelämpien seutujen murteille kansanomaisena yleensä vieras. Maamme eteläosissa, olletikin Länsi-Suomessa, se tunnetaan ainoastaan koulussa tai kirjallisuudesta opittuna. Sanakirjasäätiön kokoelmat osoittavat, että kansankielen vakituiseen sanastoon *tunturi* ilmestyy suunnilleen Oulun korkeudella eli seuduilla, joiden väestöllä jo on perinnäistä Lapin-tuntemusta. Muutama esimerkki *tunturin* varsinaisen esiintymisalueen eteläisistä rajapitäjistä: Ristijärvi *k ū s a m ō η kum mennän, nin siellä müttö jo tuntureiksi* [maisemat] (T. Luosto), Utajärvi *tunturi* 1. 'Norjassa ja Lapissa liikkuneet (monet muutkin) tuntevat yleiskielen *t:n*', 2. 'Erisnimenä: Kormunjoen varrella oleva matala, tasainen suoniitty, viettää hiukan Kormunjokeen päin. Lähitienoillakaan ei mitään todellista *t:a* muistuttavaa' (J. Kemilä), Liminka: »Nimitys *tunturi* tunnetaan. Se on korkea lumihuippuinen vuori. Sanotaan: *kävimme tunturilla.*» Mutta esim. Nivalan murteessa *tunturi* ei enää ole K. Vilkun mukaan tavallinen, vaan »työansioissa kulkeneiden sanoja». Toisaalta on mielenkiintoista, että Vermlannissa *tuntur* ilmeisesti kuuluu jokapäiväisen kielenkäytön sanavaroihin; se on täällä »fiellan», vaaran päällys [joskus: koko vaara]', esim. *siellä fiellam peällä on tuntur, fiellam peällükset, ne on tunturloita; tasaⁱsie loajoja üsiä;* — *tuntur^{suo}* 'suo Nyskogan pitäjän Vaissilan kylän seutuvilla

vaaran laella' (Maija Juvas). — Vienan Karjalasta Genetzillä on merkittynä *tunturi* (Pohj.-Karj.) 'tunturi, »pallaš voara»'.

Eri kategoriaan tekisi mieli lukea tarunomainen, kulkupuheista tunnettu tunturi. On hyvin ymmärrettävää, että Lappiin ja lappalaisiin kohdistuvat, laajalle levinneet uskomukset kytkeytyvät myös tunturiin, ja tämmöisten kuvitelmien varassa *tunturi* nimitys on saattanut kantautua kauaskin kotipaikoiltaan. Niinpä Kurikasta kertoo Paulaharju: »Ennen kun oli kulkenut 'vuoripeikkoosia' t. 'möykähääsiä' pitkin Västinharjua ja sen seutuja, niin niiltä oli kysytty mihin he matkustavat, olivat sanoneet: Tunturista tullahaj ja Santavuorehem mennähän. — Muutenkin puhutaan tunturista niin kuin se olisi sen niminen yksinäinen korkea vuori pohjolassa.» Merkillepantava on myös J. Lukkarisen selitys Kontiolahden murteen *tuntur* sanasta: 'Korkea vaara l. mäki. Esim. Onniihan tuo Pöllönmäki koko tuntur. Muussa tapauksessa ei sanota vuoria tunturiksi kuin kehuessa tai tilapäisesti nimitettäessä. Sitäpaitsi puhutaan erittäin korkeasta Lapintunturista, jota ei kukaan näillä seuduin tunnu nähneen. Sen sanotaan olevan niin korkean, että pilvet siihen puuttuvat.' Maagilisen luonteensa ansiosta tunturilla on ollut otollista maaperää kansanrunoissa, etenkin loitsuissa. Tästä on varsin lukuisia esimerkkejä Vienan ja Suomen Karjalan, osittain Savonkin runostossa. Esim.:

Vuoret vaskiset vapisi,
Kaikki tunturit tärisi. (SKVR I₄ 499 Akonlaksi)

Mänet šinne, kunne käšen:
Tuiman tunturin lajella. (I₄ 750 Pirttilaksi)

Tuopas pilivi tunturista,
Toinen lännestä lähetä. (VII₃ 698 Rääkkylä)

Varsa vuoresta valihte,
Musta tukka tunturista. (VII₄ 1688 Kaavi)

Joitakin tietoja on yhdyssanoista *tunturi(n)vuori*, *-vaara*, *-mäki*. Esim. Peräseinäjoki *tunturivuori* 'Norjan tunturit' (A. V. Koskimies), Kangasniemi *se_o siellä pohisessa tunturvuor* (O. Kuitunen), Suistamo *tundurvuogra* 'korkea vuori *šünkkäs pohazes*, jolla ei kasva puita. Kun pilvet kulkevat sen ylitse, jää sinne käärmeitä. Joku mies oli kolme vuotta yritänyt nousta sen huipulle, muttei päässyt perille' (A. Rissanen). Runoissa:

siellä itkō isässi,
valittā vanahempaš
tuolla tunturivuoren takana. (Maaninka, A. Rytönen)

Nin minun äukoni änen lauloi
Tunturin vuorella käütässäns. (SKVR VI₁ 402 Juva)

Mene vielä, kunne käsken:
tuonne tunturin mäelle. (VII₄ 1758 Kesälahti)

On todennäköistä, että eteläisin tuntemamme faktillinen *tunturi* sanan esiintymä kansankielessä, lemiläinen paikannimi *Tunturimäki* (*se on sellaine püörjä mäk suo sisäs, sitä sanotõä tunturimääks* [\sim *tunturimääks*], V. Ruoppila), perustuu juuri kansanrunoista saatuun esikuvaan.

Sm. *tunturin* etymologinen vastine on, kuten tunnettua, lpV (Akkala) *tundar*, Ko *tuõddõr* g. *tüõddõr*, I *tuodar* g. *tüõddar*, N *duoddâr* g. *duod^ldâr(â)*, L *tũälar*, *tuäðare-*, Et. (Snå.) *tuottarü* 'tunturi'. WICHMANN FUF XI 186 on *tunturiin* rinnastanut karjalan sanat *tšuntšuri* 'vuoren huippu', *tšuntšurikko* 'nystyräinen (jää), huippu (vaaran); suuri tiera (hevosen jalassa)' (jälkimmäinen sana esiintyy myös Pukin Petsamon karjalaismurteen sanastossa: *tšun(tšurikko* 'jääröykkiö'), vrt. ÄIMÄ Astevaihtelututkielmia 208—9. Selityksen mukaan sana olisi vanhastaan affrikaatta-alkuinen ja sen vastineihin kuuluisi mm. unk. *csúcs* 'Gipfel, Spitze'. Wichmannin etymologia kuitenkin johtaa siihen luonnottomaan oletukseen, että lp. *duoddâr* olisi suomesta lainattu. Sikäli kuin karj. *tšuntšuri* lainkaan on yhteydessä *tunturi* sanaan, sen affrikaattaedustus on katsottava myöhäsyntyiseksi. Unk. *csúcs* täytyy joka tapauksessa pitää erillään.

Verratessamme sm. *tunturi* ja lp. *duoddâr* sanoja toisiinsa havaitsemme niiden äännesuhteet useammassakin kohdin poikkeukselliseksi. Lp. *uo*:ta vastaa suomessa *a*, *o*, *õ*, mutta *u* on sen vastineena säännötön, kylläkin parissa sanassa tavattava: sm. *uida* \sim lp. *vuoggjât*, sm. *kurki* \sim lp. *guor^lgâ* (jälkimmäisen, alkuperältään epäilemättä onomatopoeettisen sanan lappalainen edustaja voi kyllä palautua asuun **karke* ja olla siten lähinnä mord. *kargo* sanan vastine). Suomen kielen lappalaisissa lainasanoissa sm. *uo* \sim lp. *u* esiintyy toisinaan: Kuolajärvi *lumpero* 'pieni lampi' < lp. *luobbâl* (ks. Äimä, Lapp. lain. 27), Inari y.m. *pulju* 'korkea töyräs' < lp. *buol^lžâ*. Lp. toisen tavun tumman *a*:n säännöllinen vastine suomessa on *e*; sm. *u*:ta vastaa lapissa yleensä *o*, vaikka suhde sm. *u* \sim lp. *â* ei myöskään ole tuntematon, esim. sm. *suomu* \sim lp. *čuobmâ*, sm. *kulua* \sim lp. *gollât* (suomessa on tosin tällöin monissa tapauksissa vartalo-*e* saattanut korvautua *u*-johtimella). Viimeksimainittu edustus viittaa useimmiten lainakosketuksiin; sm. *u* > lp. *â* esim. verbeissä *ässât* < sm. *asua*, *lik^lkât* < sm. *liikkua*, lp. *â* > sm. *u* varsinkin ensi tavun labiaalivokaalin jäljessä, esim. Peräpohj. *kuolmus* 'petäjän sisäpuolinen parkki (mäihän ja koskun välillä)'

< lp. *guolmås, kulkua* 'ajelehtia' < lp. *gol'gát, nurus* 'ydinluu, »kontti»' < lp. *norås, pulju* < lp. *buol'žá*, ks. ed. Merkillisin on kuitenkin eroavuus, joka ilmenee sm. *tunturi* ja lp. *duoddár* sanojen vartaloiden yleisessä rakenteessa. Jälkimmäinen on alkup. *e*-vartaloineen nomini, jolla on kolmitavuinen vahva-asteinen vokaalivartalo sekä yks. nominatiivissa kaksitavuinen heikkoasteinen konsonanttivartalo, eli siis kokoomukseltaan aivan toisenlainen kuin sm. astevaihteluton *i*-vartaloineen *tunturi*. Lp. *duoddár* edustaa ikivanhaa vartalotyyppiä, mutta suomen *ri*-pääte on historiallisesti hämärä ja todistaa usein asianomaisen sanan myöhäsyntyisyyttä. Niin on laita tässäkin tapauksessa; äänteellisten omituisuuksiensa perusteella *tunturi* on kiistattomasti lappalainen lainasana, kuten aikaisemmin jo MIKKOLA Vir. 1901 s. 100 on arvellut. Tämä toteamus on *tunturi* sanamme levinneisyydenkin kannalta luonnollinen.

Lp. *duoddár* : *duod'dár(á)* vartalon alkuperäiseksi etym. vastineeksi soveltuu äänne äänteeltä toinen suomen sana, nim. juuri *tanner* (< **tander*) : *tanteren*. Kysymys on vain siitä, onko molempien sanojen rakenteellinen identtisyys ainoastaan satunnaista. SETÄLÄN *tanner* sanalle epäillen esittämä etymologia, jonka mukaan sen vastine voisi olla samJen. *taddu'abo*, Jur. *tānāu*, Kam. *thōno'lam* 'treten' (FUF XII, Anz. 81, Verw. 66) on epävarma, joskaan ei äänteellisesti mahdoton. Sen mukaan olisi *tannerta* pidettävä deverbaalisena nominina ja 'tallattua paikkaa' sen merkityksistä vanhimpana. PAASONEN puolestaan on main. sam. sanaan verrannut vaihtoehtoisesti mordE *tonda-* 'anstossen, verletzen, mit etwas treffen' ja vog. *tanše-*: *tanše-pi* 'auf jemanden treten' (Beitr. 89). WIKLUND on pitänyt mahdollisena *tanteren* yhdistämistä lpN *duow'dag* ~ *duowdâ -w'dâg-*, L *tūēpta*, *tuēptāke-* substantiiviin (UL 129), joka merkitsee norjanlapissa Friisin selityksen mukaan 'viljeltyä, asuttua maata (vastakohtana erämaalle)', Nielsenin mukaan Kautokeinin murteessa 'aluetta, seutua, nimenomaan porojen laidunmaata', luulajanlapissa 'seutua'. Lp. sanaa sopinee katsoa eräänlaiseksi **tamt-*, **tomt-* vartalon johdannaiseksi. Mitä suffiksiaineeseen tulee, on muodollisesti *ek*-johdannaisiin kuuluva lpN variantti *duowdâ -w'dâg-* ilmeisesti sekundäärinen, norjan- ja luulajanlapissa esiintyvä *duow'dag* alkuperäinen. Se taas edustaa harvinaista, ims. taholla tuntematonta ja luultavasti lapin erikoiskehityksen aikana muodostunutta tyyppiä, jonka päätettä vastaisi suomessa *-*aye*. Sikäli kuin *tanner* kuuluisi tähän yhteyteen, mikä sanan alkuosan kannalta on täysin mahdollista, sana olisi lapissa siirtynyt toiseen, omituiseen johdannaisytyppiin, jommoisesta siirtymästä tiedossamme ei ole ainoatakaan rinnakaisiesimerkkiä. Todennäköisempää on, että lp. *duow'dag* on kokonaisuudessaan myöhäsyntyinen. Kenties sille voidaan ajatella skand. originaa-

lia, vrt. ruots., norj., tansk. *tomt* ~ ruots., tansk. murt. *toft*, norj. *tuft*, m-isl. *topt*, *tuft*, joka merkitsee 'talonpaikkaa', muin.-islannissa myös 'paikkaa yleensä' sekä murteittain ruotsissa ja tanskassa 'talon läheistä niittyä t. peltoa'. Mielenkiintoinen on etenkin seur. maininta tansk. *toft* sanasta: »*Toft* i en Landsby kaldtes overhovedet Bøndergaardenes Byggested, Have, Jordlod ved Huset . . .» (MOLBECH Dansk Ordbog s.v. *toft*), mikä melkoisesti muistuttaa Friisin määritelmää lp. *duow¹dag* sanasta. P.o. skand. sanat palautuvat vanhempaan **tomft*-, **tōft*- asuun (HELLQUIST Sv. etym. ordb. s.v. *tomt*). Sanan lainautuessa lappiin siihen olisi liittynyt omaperäinen johdin, mistä menettelytavasta on kyllä esimerkkejä. Niin epävarma kuin esitetty selityskoe saattaa ollakin, se kuitenkin sekä semologiselta kannalta että huomioonottaen lapin sanan ahtaan, pariin läntiseen murteeseen rajoittuvan esiintymisalueen puolustanee paikkaansa paremmin kuin Wiklundin otaksuma. Mutta uskallammeko pitää *tanner* ja *duoddâr* sanojen yhteenkuuluvuutta niiden merkitysten erilaisuuden takia edes siinä määrin mahdollisena kuin *tanner* ~ *duow¹dag* rinnastusta?

Tämän seikan valaisemiseksi on syytä kiinnittää huomiota tunturin nimityksiin muissa kielissä, s.o. skandinaavisella taholla. Ruots. *fjäll*, norj. *fjell*, tansk. *fjeld*, m-isl. *fjall* 'tunturi' sanaa on selitetty usealla tavoin. Etymologiset sanakirjat mainitsevat rinnakkain kaksi mahdollisuutta. Toisen mukaan sana palautuu germ. **felþa* 'kenttä, tasanko' substantiiviin, jonka aikaisemmasta muodosta **felþo* meidän *peltomme* on lainattu, ja olisi siis saks. *Feld* sanan vastine. Ainoastaan tämän selityksen esittää GRIMM Deutsches Wb. s.v. *Feld*, missä käsitystä perustellaan seuraavasti: »Die abstehende Bedeutung mons und campus kann den Einklang der Formen nicht aufheben und wird höhere Einigung zulassen: als Gegensatz zum Gewässer ist auch das Gebirge ein *Gefilde*.» Mainitun selitysmahdollisuuden esittää ensi sijalla myös FICK Vgl. Wb. III 237 s.v. *felþa*, ja FREDR. TAMM katsoo tutkimuksessaan Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken s. 16 sen varmaksi. Useimmat sanakirjat toteavat, että yhdistelmä on äänteellisesti moitteeton, mutta pitävät merkityso pillisista syistä todennäköisempänä *fjäll* sanan kuulumista saks. *Fels(en)* 'kallio' substantiivin yhteyteen (FALK-TORP Etym. ordb. s.v. *fjeld*, WALDE-POKORNY Vgl. Wb. II 61 s.v. *pelā*, s. 66—67 s.v. *pel(e)s*-, Hellquist s.v. *fjäll*). Kolmannen mahdollisuuden mainitsee Tamm (Etym. sv. ordb. s.v. *fjäll*), joka yllämainitusta aikaisemmasta käsityksestään poiketen lausuu, että olipa *fjäll* yhdistettävä *Feld* tai *Fels* sanaan, joka tapauksessa sen sukulainen näyttää olevan eteläslaav. *planina* 'berg, bergskog, alpbete'. Tämä substantiivi on germ. *felþa* sanan alkusukulaisia, nim. johdettu samasta ieur. kannasta *pelā*- 'breit und flach, ausbreiten; durch Druck oder Schlag flach formen,

breitschlagen, breitklatschen' kuin sekin, mutta toisella, *n*-alkuisella johtimella; sitä vastaisi germ. taholla **felna*- (Walde-Pokorny, mp.). Tammin olettamukseen viittaavat myös Hellquist ja Walde-Pokorny, jälkimmäinen tosin torjuvassa sävyssä.

Fjäll sanan geminaatta-*l* voi palautua niin hyvin *lþ*, *ln* kuin *lz*-yhtymään (tanskan *ld* on puhtaasti ortografinen geminaatta-*l*:n merkki, jolla erotuksetta merkitään sekä alkuperäistä että aikaisemmasta *ld*:stä kehittynyttä *ll*:ää). Vartalokonsonantistonsa kannalta *fjäll* siis on monisyllitteinen. Rinnastuksen *fjäll* ~ *Fels(en)* esittäjät huomauttavat, että sanat eivät äänteellisesti vastaa tarkoin toisiaan. Saks. sana palautuu mys. *felis(a)* muodon välityksellä germ. **falisa*- asuun, mutta *fjäll* edellyttäisi jotakin rinnakkaismuotoa, jommoiseksi tavallisesti konstruoidaan **felzá*- (KLUGE Etym. Wb. s.v. *Fels*, Walde-Pokorny s.v. *pel(e)s*-, Fick, Falk-Torp, Hellquist mp.). Germaanisten kielten moninaiset äännevaihtelut tietenkin sallivat tämäntapaisten hypoteesien esittämisen. Merkityksensä puolesta *fjäll* ja *Fels*, jonka 'kallio' merkitys palautuu ieur. kantakieleen (ks. Walde-Pokorny s.v. *pel(e)s*-), niinkään eroavat tuntuvasti, sillä tunturi ei ole kallio, vaan soramuodostuma. Tanskan kielessä tosin *fjeld* esiintyy myös 'kalliota, paatta' merkitsevänä, ja samaa käytäntöä tavataan vähin norjankielisessäkin kirjallisuudessa, mutta AASEN Norsk Ordbog s.v. *fjell* huomauttaa, että se ei perustu kansankieleen. Selitys *fjäll* < **felna* on oikeastaan varsin tarpeeton, sillä jos hyväksymme sanalle tuommoisen alkumuodon, jonka toki täytyisi olettaa lähinnä tarkoittaneen 'kenttää, tasankoa' useimpien slaavilaistenkin äännevastineidensa tavoin (vrt. alemp.), niin silloinhan meillä ei voi olla mitään *fjäll* < **felþa* selitystäkään vastaan. Alkumuodolla **felþa*, jota *fjäll* siis täsmällisesti vastaa, on **felna*-, **felza*- muotoihin verrattuna se etu, että se on jatkajiensa kautta varmasti todettavissa oleva germ. kantakielen sana eikä pelkkä hypoteettinen rekonstruktio.

Rinnastuksen *fjäll* ~ saks. *Feld* pahimpana esteenä on pidetty, kuten mainittiin, sanojen merkityksen eroavuutta. Siinä tapauksessa, että tämä etymologia todella tulisi kysymykseen, täytyisi olettaa — niin huomautetaan asiaa koskevissa esityksissä — *fjäll* substantiivin alkumerkityksen olleen 'ylätasanko'. Onko tällainen »alkumerkitys» sitten niin hypoteettinen ja epävarma, jommoisena sitä ilmeisesti pidetään? On täysi syy luulla, että asianomaisilla tutkijoilla on ollut tunturista varsin ylimalkainen, ehkä vain sanakirjojen tavanmukaiseen 'korkea vuori metsärajan yläpuolella' -määritelmään perustuva käsitys. Asiantuntemuksen puutteesta ei sensijaan voi syyttää J. K. QVIGSTAD'a, jonka määritelmä lp. *duoddar* sanasta kuuluu: 'H o c h e b e n e, wo Bäume nicht wachsen'

(Beitr. 63). Hänen selitykseensä yhtyy FRIIS sanakirjassaan s.v. *duoddar*: 'mons spatiosus, ubi nullae sunt arbores, Høifjelds plateau, Fjeldvidde uden Træer'. Mainitsemisen arvoinen on myös Родвѣсѣтскіѣн sanakirjassa Словарь областного архангельскаго нарѣчія s.v. *тундра* oleva sm. *tunturi* sanan määritelmä 'lakea (плоская), puuton, sammalten peittämä ylänkö'. Asianlaita on siten, että vaikutelma, minkä tunturista saa, riippuu oleellisesti perspektiivistä. Matkailija, joka on autostaan tähyillyt taivaanrantaan kehystäviä mahtavia tunturikumpuja, hämmästyy aika lailla lähtiessään tutustumaan tunturiin itse maastossa. Etäältä katsoen pystyiltä näyttävät seinämät painuvat loivasti viettäväksi rinteiksi, joilla maan kohoaminen on toisinaan niin vähäistä, että ne vaikuttavat tasaisilta, mutta kun taivalta jatkuu kilometri toisensa jälkeen, niin vähitellen noustaen ikuisen lumen rajoille. Tietysti tunturissa on paikoin jyrkkiäkin huippuja, mutta niillä on lapin kielessä omat nimensä; *duoddâr* tarkoittaa yhtenäistä, olennaisilta piirteiltään lakeaa tunturimaastoa kokonaisuudessaan.

Lp. *duoddâr* ja skand. *fjäll* sanat tarjoavat valaisevan esimerkin siitä, miten kaksi erillisenä ehkä kyseenalaista etymologiaa tarkan paralleelisuutensa takia vahvistavat toisiaan. Se seikka, että lappi ja skand. kielet ainoina kielinä, joissa omaperäinen tunturin nimitys tavataan, ovat omak-suneet tähän merkitystehtävään sanan, joka on johdettavissa 'tasaisen, aukean maan, tanteren' alkumerkityksestä, ei saata olla sattumaa.¹ Niinikään merkitys 'kova maa', joka on *tanner* sanallamme yleinen, kuuluu myös *duoddâr* sanan merkityssisältöön. Tunturi sinänsä on kovaa sora-maata ja sitäpaitsi se maaperältään kiinteänä erottuu selvästi vesi-

¹ Germ. **felþa* sanan varmaksi vastineeksi on esitetty ruots. (*ur*)*fjäll*, mruots. (*ur*)*fjælder* 'jordstykke som icke ingår i den mellan byamännens gjorda fördelningen av jorden', vanh. nykyruots. *fjell* 'jordland' (Hellquist s.v. *ur**fjäll*, *fält*), mihin yhteyteen D. O. ZETTERHOLM *Namn och Bygd* 1936 s. 225—30 liittää myös ruotsin nyky-murteissa seur. merkityksissä tavattavan *fjäll* sanan: 'skogssträckning, utmark, fäbodmark' (Ångermanland), 'västligare trakter, mindre civiliserade bygder', 'övre, västra delen av en socken' (Västerbotten), 'jordlott, utjord belägen utom det egna egoområdet' (Södermanland), 'ängsbit' (Uplanti). Näistä erillään hän tahtoo pitää *fjäll* 'högt, kalt berg' sanan sen erilaisen merkityksen vuoksi sekä siitä syystä, että Jämtlannissa ja Härjedalenissa. — Perustelu on tuskin vakuuttava, sillä eikö päinvastoin ole odotuksenmukaista, että *fjäll* tavataan 'tunturia' merkitsevänä juuri tunturiseuduilla, kun taas siellä, missä tuntureita ei ole, a.o. sanakin kansanomaisena tarkoittaa jotakin muuta? Sensijaan J. V. LINDGREN *Burträskmälets grammatik*, Sv. Landsm. XII: 1, s. 61 johtaa Västerbottenin *fjäll* 'den övre (längre från havskusten belägna) delen av en socken' sanan merkityksen aikaisemmasta 'ylätasangon' merkityksestä ja pitää sanaa samana kuin *fjäll* 'tunturi'.

peräisestä ympäristöstään, mihin vastakohtaisuuteen Grimm sattuvasti viittaa; tunturihan on oikea »suomenen saari», kuten runoilija V. E. Törmänen sanoo. — Rinnastuksille *duoddâr ~ tanner, fjäll ~ Feld* on muuten hyviä parallelelejakin. Aikaisemmin mainittu eteläslaav. (slov.) *planina* 'vuori, vuoriniitty', jota muin.-bulgaarissa vastaa *planina* 'vuori', on samaa juurta kuin esim. sorb. *plón* 'Ebene', vähäven. *polonýna* 'Hochebene', tšek. *plánja* 'offene, freie Fläche' ja slaav. kielten ulkopuolelta lat. *planus* 'lakea, tasainen', ks. Walde-Pokorny s.v. *pelā*-. KALIMA OL 228 huomauttaa ven. *степь* sanasta, joka merkitsee yleensä 'Steppe', mutta Arkangelin kuvernementissa 'flache waldlose Anhöhe inmitten der Wälder' (selityksestä päätellen kysymyksessä voisi olla nimenomaan tunturikin).

*

Lappalais-suomalaisen tunturin nimityksen merkityksenkehitys muuttuu viime vaiheessaan kiertokulukuksi, 'tunturista' tulee jälleen 'tasanko'. Näin on tapahtunut sanan lainauduttua venäjän kieleen. Ven. *тундра* (*тундра*) 'Tundra, mit Moos und Gestrüpp bewachsenes Sumpfland im Norden Russlands und Sibiriens; Torfboden, Torf', joka on luonnontieteellisenä ja alueellisenä nimityksenä siirtynyt muihinkin kieliin, mm. suomeen, on vallitsevan käsityksen mukaan suomalaisperäinen. Epäilykset, joita *tunturi* ja *tundra* sanain erilaisen merkityksen johdosta on tämän etymologian suhteen esitetty (niistä ks. Kaliman selostusta, mp.), eivät ansaitse vakavaa huomiota. Kehitys on kulkenut samaa 'tasaisen, aukean, vähäkasvuisen maan' yhdistävää siltää pitkin kuin 'tanner' > 'tunturi' muutoksessakin, suunnan ollessa vain tällä kertaa päinvastainen. Kalima kysyy, olisiko ven. *тундра* käsitettävä kernaammin lappalaiseksi lainaksi kuin suomalaiseksi. Kysymys tuntuukin olevan aiheellinen, sillä, kuten edellä on nähty, suomen murteissa *tunturi* esiintyy puhtaana, todelliseen asiantuntemukseen perustuvana topografisena terminä ainoastaan Lapissa ja »Lapin porstuassa», ja Vienan Karjalassakaan sen levinneisyysraja ei mahtane ulottua suhteellisesti etelämmäs, ainakaan sieltä kerätyt sanastot eivät viittaa sellaiseen. Luonnollisinta on olettaa, että lainautuminen venäjään on tapahtunut seudulla, missä tunturi ja tundra kohtaavat, nim. Kuolan niemimaalla. *Тундра* sanan äänneasukin, jota Kalima pitää jonkin verran oudostuttavana (odottaisi: **тундура*), voisi selittyä luontevasti kuolanlappalaisesta äännekannasta. Tälle murreryhmälle on näet ominaista, että *tundar*-tyyppisen vartalon toisen tavun vokaali ääntyy sanan obliikvisijoissa äärimmäisen heikosti, ellei sen sijalla olekin suorastaan kato. Kuitenkin on mainittava, että *tundar* on kuolanlapissa harvinaisen, esiintyen ainoastaan läntisimmässä Akkalan murteessa. Muualla

käytännössä oleva sana Kld. *pā'kk*, T *pā_ihke* vastaa äänteellisesti sm. *pahka* substantiivina ja lieneekin siitä lainattu.

Esimerkkejä siitä, että tietyn kantasanan jatkajia tavataan kielen sanastossa useana kerrostumana, voidaan esittää runsaasti indo-eurooppalaisista kielistä, jotka alkusukulaisuutensa lisäksi ovat olleet myöhemminkin vuorovaikutuksessa. Suomen kielessä tällaiset tapaukset ovat ymmärrettävistä syistä harvinaisia; *tanteren* ja siihen eräänlaisina rönsyinä liittyvien *tunturi* ja *tundra* sanojen historialla on näin ollen oma mielenkiintonsa.

Erkki Itkonen.